

נחמיה (אמה) שטיין

קורות חיי בקצרה (מחברת שכתב נחמיה אל ילדיו)

נולדתי בל"ג בעומר שנת 1921 בעיר קובל בפלך ווהלין שבפולין, כעת באוקראינה. גרנו אז בשכירות ברחוב סנקביצ'ה אצל משפחת ווינשטיין, לא היה לנו בית משלנו.

עד היום אני זוכר איך הבית שהיה בנוי לבנים אדומות היה נראה. חמש או שש מדרגות הובילו לכניסה. בפנים הבית היה פרוזדור ארוך ובהמשכו המטבח. בצד ימין היה חדר אחד גדול מאוד ולא יותר. בחדר הזה כולנו חיינו. היינו אבא, אמא, והילדים חייק'ה, שייק'ה, אהרק'ה ואנוכי + בן דוד אחד מוטל שמו, שהיה יתום וגדל אצלנו. בסך הכל 7 איש בחדר אחד. לאבא ואמא היה פרגוד ושם היתה מוצבת המיטה שלהם, אני ישנתי איתם. החדר היה גדול ושם שיחקנו בכל המשחקים. כדור רגל עשוי מגרב, ריצה עם מקל דוחף גלגל של אופניים ועוד.

יום אחד חזרתי מהחצר לבית וכנראה הייתי עייף מאוד. ישבתי על יד השולחן ואמא הגישה לי כוס תה. כנראה תפסתי תנומה והתה הרוחת נשפך לי על החזה. צרחתי עד השמים, אמא תפסה אותי מיד והכניסה אותי לגיגית מים קרים. אחר כך מרחה את המקום בדיו, זה מה שידעו לעשות בזמן ההוא. אחרי כמה ימים יצאתי לשחק וכידוע ילדים רצים ומשתוללים ואני השלימזל נתקל באבן עם רגל ימין, שובר את האצבע וכמובן נופל על החזה וכל העסק מהכוויה נשרט ומדמם. רצתי הביתה ובצעקה ובחצי צחוק סיפרה לי אמא: כשהיית תינוק בעריסה פגע ברק בבית והפילה את העריסה ואתה נפצעת בראש. עד היום לא צומח לך במקום הזה שיער.

בית הספר שבו למדתי נקרא "הרצלייה". זה היה בית ספר עברי, הוא היה מרוחק מהבית בערך קילומטר אחד, ע"י הכנסייה הגדולה בעיר שברחוב פומניקובה. אחרי הלימודים רוב הזמן היינו מבילים בתנועת "השומר הצעיר". הבית שלנו היה ציוני, כמעט פאנאטי. אבי דגל עד כמה שאפשר להשתדל ולדבר עברית. היתה לו אובססיה לשפה ודרש זאת גם מאיתנו. כמו כן אבי היה פעיל בחברה הציבורית בעיר. היה ארגון שנקרא TOZ, זה היה כמו קופת חולים לנזקקים. הארגון טיפל בבריאות הנזקקים, קייטנות לילדים, רפואת שיניים, ועזרה דחופה. כמו כן אבא היה פעיל בארגון "אורט" וארגונים אחרים.

בגיל עשר בערך עזבנו את הבית ברחוב סנקביצ'ה ועברנו לרחוב ליסטופדובה, ע"י המספרה. אבל עוד בטרם עזבנו (הכתיבה שלי היא לא כרונולוגית, אני נזכר בדברים וכותב) אני נזכר במקרה שהיה ליד הבית: אני, אהרק'ה ועוד חבר שגר היה מולנו, שמו היה **קמצ'ה פטרושקה**, שיחקנו ברחוב במשחק התופסת או המחבואים. עבר שגץ שהתרגז עלינו, התנפל על אהרק'ה ותקע לו סכין בגב. אני הצלחתי להימלט לקן השומר הצעיר. בערב כשחזרתי הביתה נודע לי על כך, רופא שהוזעק אמר שהיה מזל שהסכין לא פגעה בריאה. סופר לי שקמצ'ה החבר שנשאר עם אהרק'ה בדק את עומק הדקירה עם האצבע שלו. קמצ'ה גר בקנדה, פעמיים הוא ביקר אצלנו בארץ, כשגרנו עוד ברמת הטייסים, בערך לפני שלושים שנה.

כעבור שנתיים בערך ההורים קנו בית לא רחוק משם. זה לא היה בית גדול, אבל בית משלנו. החיים לא היו קלים בקובל, הפרנסה לא היתה בשפע. אחי שייק'ה עזר קצת בעבודה, אבל בסוף יצא להכשרת הקיבוץ בביאליסטוק. גם אחותי חייק'ה יצאה להכשרה בקיבוץ ביאלה-פודלסק (Biała Podlaska - עיר נפה במחוז לובלין בפולין). המטרה שלהם היתה להגיע ולהגשים חלום ולעלות ארצה. אני הצטרפתי לעבודה במספרה ואחי אהרק'ה למד צילום.

בפרוץ מלחמת העולם, 1 בספטמבר 1939, בנפול הפצצות הראשונות בעיר, יצאנו כולנו מהבית לכפרים מכוון שחששנו להיפגע. את ראש השנה בילינו אצל נוצרייה בכפר. זה לא היה חג, ישנו בגורן. אחרי כמה ימים חזרנו לבית ואז נכנסו הסובייטים אלינו. מאוד שמחנו כי האמנו שתמה המלחמה.

החיים שלנו עם השלטון הרוסי נמשכו כרגיל. לא היה רע, אפשר להגיד אפילו טוב. הדבר המידי שהציק לנו זה שאין יותר אפשרות לעלות ארצה. חייק'ה ושייק'ה חזרו מההכשרה עוד לפני שהרוסים נכנסו לעיר והיה להם כבר את האישור לעלות לארץ. היה עליהם רק להגיע לוורשה ולהוציא סרטיפיקט. לרוע מזלנו פרצה המלחמה וכניסת הסובייטים שמה קץ לתקווה. שייק'ה ראה את המצב והחליט לחצות את הגבול לוויילנה ומשם להגיע לארץ. הרבה חלוצים עלו מוויילנה, אך שייק'ה שהיה חבר מרכז החלוץ, ויתר לאחריים, מכיוון שהיתה עבודה במרכז בוויילנה בניהול העלייה ארצה.

בדצמבר 1939 יצא אהרק'ה עם עוד 3 חברים את הבית כדי לעבור את הגבול לרומניה ומשם להגיע לארץ. זה היה בליל סילבסטר 1939. המחשבה הייתה ששומרי הגבול שיכורים ולכן אפשר בקלות לעבור את הגבול בלילה. אך לא כך היה והם נתפסו ונשפטו לחמש שנות מאסר בעבודות פרך בצפון ברית-המועצות.

גם אני לא ישבתי בשקט. יצאתי עם חברים לכיוון וויילנה. ישבתי שבועיים בעיירה לידה שעל הגבול. בסוף חזרתי הביתה מבלי שיכולתי לעבור את הגבול.

אחרי חצי שנה בערך יצאה שמועה שעל פי הסכם, חלק מסוים של צפון בלארוס יעבור מהרוסים לליטא. המקום נקרא פוסטבה. ושוב יצאתי לשם וחיכינו לנס, אך שום דבר לא קרה. ישנו כל העת בבית כנסת על הספסלים של המתפללים. חזרתי הביתה מאוכזב.

22 ליוני 1941 ברית המועצות הותקפה על ידי גרמניה, זה היה הלם טוטלי. לא חשבנו שזה יכול לקרות. היינו בטוחים בכוח הרוסי שיצליח להדוף את הפלישה. אבל כעבור יומיים ראינו את ה"ברוך". אנשים לא ידעו מה לעשות. פגשתי חברים מהתנועה והחלטנו סתם ככה, ניסע, נראה את המצב וכעבור כמה ימים נוכל בטח לחזור. הלכתי הביתה, אבא היה חולה, אמרתי אני ניסע וכשיעבור זעם אחזור. לקחתי כמה דברים והלכתי.

נפגשנו חמישה חברים בתחנת הרכבת, תפסנו מקום בקרון משא, ישבנו וחיכינו שהרכבת תזוז. לפנות ערב באה אחותי חייק'ה והביאה לי אוכל מהבית שאמא שלחה לי. אמרתי לה: בואי איתי, אך היא סירבה, אמרה שמישהו צריך להישאר עם ההורים. כפי שידוע שייק'ה היה בוויילנה ואהרק'ה בבית סוהר ברוסיה.

בשעה 12 בלילה הרכבת זזה ויצאנו מהעיר. קשה להסביר את ההרגשה הקשה, אך התנחמנו שזה לזמן קצר ושום דבר רע לא יקרה למשפחה. הרכבת המשיכה לכיוון קייב. בגבול הישן נעצרנו ע"י הצבא. לא נתנו לנו להמשיך עד שיקבלו אישור מהשלטונות. בסוף, אחרי המתנה של שעות, ניתן האישור.

לפתע עברו מעל ראשינו שני מטוסים גרמניים והתחילו להפציץ אותנו. זה היה ליד יער עבות, קפצנו מהרכבת והסתתרנו בין העצים. היו נפגעים. אני וחברי ניצלנו. בינתיים הרכבת החלה בנסיעתה, רצנו אחריה ובקושי רב הצלחנו לעלות עליה. התחנה הבאה היתה קייב. לא נתנו לאף אחד לרדת, חנינו בפרברי העיר. אחרי זמן מה המשכנו בנסיעה. התחנה הבאה היתה העיר פנזה, שם ירדנו והובילו אותנו לאולם ושם, אחרי כמה ימים שהיינו בדרך, קבלנו לראשונה אוכל. מ-פנזה נסענו לעיר אופה הנמצאת ברפובליקה הבשקירית וזה המקום בו קבעו לנו להתיישב.

רוב הנוסעים ברכבת זו היו מקובל. אני עם החברים החלטנו לא להישאר שם, אלה להתנדב לעבודות שיש בהן תועלת למלחמה. לא רחוק משם היה מפעל גדול לייצור צינורות חרס. המקום נקרא איגלינו.

העבודה שם היתה קשה מאוד. האדמה ע"י המפעל היתה כולה טיט ואת הטיט הזה היה צריך לחפור ולהוציא. חפרנו עם אתים, כל את שהרמתי הוציאה לי את ה"קישקס". אחרי יום עבודה כאבה הבטן מרוב מאמץ.

אחרי כמה ימים העבירו אותי לעבוד בתוך המפעל לייצור הצינורות: הבאת הצינורות לחדרי חימום וציפוי. אורך כל צינור היה 2 מטר והיה מאוד כבד. גם עבדנו בהכנת עצי הסקה לתנורים. היינו נוסעים ליער ושם חותכים אותם עם גרזן ענק ומשורים ידניים.

המקצוע שלי עזר לי הרבה פעמים במהלך הנדודים, גם במקום הזה. למנהל המפעל נודע שאני ספר, הזמינו אותי כל כמה ימים לביתו לגילוח ותספורת. ברור שזה הקל עלי מאוד.

אני וחברי שוחחנו על העתיד, שמענו ברדיו שהגרמנים מתקדמים ומי יודע אם לא יגיעו גם לכאן. היות והחורף התקרב החלטנו לברוח לארצות החום. היה לנו לא כסף, לא אוכל, לא בגדים. לאן נלך?

אתנו היו עוד קובלאים. אחד מהם עבד במאפיה, אמרנו לו מחר השכם בבוקר אנו עוזבים, תגניב לנו 5 ככרות לחם ותסתיר אותם בשדה. וכך היה. בבוקר יצאנו עם הלחמים ורצנו לרכבת. במקום הזה הרכבת אף פעם לא עוצרת, היא רק מאיטה, חייבים לקפוץ עליה תוך כדי נסיעתה. היינו צעירים וזריזים, עלינו בקלות. הגענו העירה, התארגנו ועלינו לרכבת משא לכיוון הרי אורל. המטרה שלנו היתה להגיע לאוזבקיסטן.

אחרי כמה ימים בדרך הגענו לטשקנט עיר הבירה של אוזבקיסטן. לא היינו יחידים שם. אלפים התגודדו והסתובבו מסביב לתחנת הרכבת, כולם פליטים. אנשים שכבו על הקרקע, לא היה מקום פנוי לשים את הראש. היינו רעבים, לא היה מה לאכול. אנשים מתו מרעב וממחלות. לא ידענו מה לעשות, התחרטנו שעזבנו את המקום הקודם. שמועות אמרו שמחוץ לעיר מתבצעות הפירות והעובדים מקבלים אוכל. נסענו לשם אך לא התקבלנו כי היו מאות בתור. כמה ימים התגלגלנו בתחנה. התארגנה רכבת לאיזה שהוא מקום, לא היה חשוב לנו לאן, עלינו עליה כל החמישה, העיקר היה לנסוע ולברוח מהמקום. בסוף הרכבת נעצרה בעיר אנדיז'אן, שם קיבלנו אוכל. למחרת בבוקר הביאו אותנו לקולחוז בשם וורושילוב שהיה מרוחק כ- 8 ק"מ מהעיר.

קבלנו חדר ריק עם רצפת טיט ודרגש עץ לשינה. כל החמישה ישנו ביחד, לא ניתן היה להתהפך במיטה מבלי שתעיר את שכנך. בבוקר יצאנו לעבוד בשדה. עיקר העבודה היה קטיפת כותנה. זאת עבודה מאוד קשה. אתה הולך כל הזמן כפוף בין הערוגות וקוטף עם שתי הידיים את הלבן הזה וסוחב איתך שק שבו אתה זורק את הכותנה.

בגמר העבודה היית לגמרי עיוור, לא ראית כלום בגלל הלובן המסנוור. בהפסקת צהרים קיבלנו מרק דליל. לימים הבאים היינו מקבלים מנת מזון יומית בסך 200 גרם חיטה וזהו. עשה מה שאתה רוצה עם המנה. כמובן עשינו מזה מרק ומזה התקיימנו. היינו כמובן רעבים. הלכנו וחיפשנו אוכל בשטח. היינו אוספים בצלים שהושלכו בשוק ואכלנו אותם. לפי חוקי בריה"מ בכל מקום שהנך מגיע אתה חייב להתייצב ולהירשם אצל השלטונות, ובזמן מלחמה להתייצב בלשכת הגיוס. עברתי בדיקה רפואית לגיוס לצבא. בבדיקה הם גילו שיש לי בקע. שלחו אותי לניתוח בביה"ח בעיר אנדיז'אן. המנתח היה יהודי פליט מרומניה, קראו לו "הפרופסור". הניתוח היה בהרדמה מקומית מכיוון שזה היה בזמן מלחמה. הרגשתי בכאב כל הניתוח. אחרי שבוע בביה"ח חזרתי לקולחוז עם הוראות טיפול במרפאת הקולחוז. כשהגעתי לטיפול התברר שמוגלה יוצאת מהחורים של הקליפסים והאחות כל יום במשך שבועיים היתה שולפת אותה עם פינצטה. ירדתי במשקל ולא הרגשתי טוב. הלכתי שוב ללשכת הגיוס ולאחר בדיקה נוספת שלחו אותי לבית הבראה לשבוע. חזרתי לקולחוז בהרגשה יותר טובה, אך מצבנו נמשך כשהיה. היינו רעבים כל הזמן. כך עברנו את החורף של שנת 1941-2.

לקראת האביב החלטנו לברוח מהמקום. שמענו שיש מקום בטג'יקיסטן ע"י הגבול האפגאני ששם דרושים אנשים לעבודה במכרות. יצאנו לשם ובאמת מצבנו השתפר. המגורים היו טובים, האוכל טוב וגם העבודה לא רעה. לא עבדנו במכרות, אלא בהרים, במחצבות. כל בוקר יצאנו עם חמורים, בשבילים שקשה ללכת בהם. להר אינך עולה ישר, אלא עולה בהדרגה, מסתובב סביב-סביב עד שאתה מגיע למקום. טיפלנו בדינמיט, פוצצנו סלעים אותם הורדנו למטה עם החמורים. כעבור כמה חודשים קבלנו צווי גיוס מהצבא לשרות בגדודי עבודה. שוב עלינו לרכבות, הסיעו אותנו לצפון מזרחית לאורל, לעיר קופייסק ע"י צלבינסקי. עבדנו שם בעיבוד גזעי עצים על מנת להופכם לקורות. לא ידעתי איך עושים זאת, אך הכל לומדים.

מבחינת האוכל והדיור המצב היה בסדר, לא סבלנו. כל הזמן היינו ביחד כל ה-5. אחרי כמה חודשים, זה היה כבר קיץ 1942, חליתי במלריה ושכבתי בחום של 40 מעלות, כמו-כן הניתוח התחיל להציק לי. הלכתי לוועדה רפואית והם שחררו אותי מגדוד העבודה.

אז לאן הולכים? איפה יש לי בית? הייתי חייב להיפרד מהחברים כי הם נשארו שם. היה שם בחור שגם הוא קיבל שחרור. אמר לי, אתה יודע מה, יש לי דוד בטג'יקיסטן בעיר לנינבאד, ניסע לשם. הסכמתי ונסענו. המרחק לשם הוא יותר מאלפיים ק"מ.

הגענו לעיר. איך מוצאים את הדוד? התיישבנו על הברזלים בכיכר העיר ובהינו באוויר. פתאום החבר צועק, הנה הדוד שלי. הדוד היה סנדלר במקצועו וחי לא רע. הוא לקח אותנו לביתו, אכלנו שבענו והלכנו לישון. בבוקר קמתי ויצאתי העירה. הסתובבתי קצת, את מי מחפש יהודי? יהודי. ניגש אלי בחור ושואל אותי כל מיני שאלות, מאיפה באת? איפה נולדת? אמרתי שרק אתמול הגעתי ואז הוא שואל, יש לך מקצוע? אמרתי כן, אני ספר. כששמע קפץ מרוב שמחה. בוא איתי- הוא אמר. לא רחוק משם היה בית מלון. פה אני עובד- אמר- ואני הספר של המלון ואתה תעבוד איתי. המספרה היתה ממוקמת בכניסה בצד שמאל של הלובי, במבנה מיוחד של זכוכית. עבדתי שם, היה לי טוב, כעבור חודש בערך נעלם הספר ואני נשארת לעבוד לבד. בינתיים פגשתי עוד יהודים פליטים כמוני. הפגישות בדרך כלל היו בערב אחרי העבודה, בבית התה שנקרא צייכנה. באחד הערבים פגשתי קובלאי אחד מסניף של השומר הצעיר. הוא היה בקבוצה של אחותי חייקה, אך הכרתי אותו עוד מקובל. קראו לו מאיר פוצ'טר. הוא עזר לי בכל מיני דברים, עבד בבית חרושת של סוכר, היה מבריק קצת סוכר בתחתונים ומתחלק איתי. הוא גם לקח אותי לבית בו גר ושם גם אני השתכנתי. רוב הזמן לא ישנתי שם כי לפעמים החדרים במלון לא היו מלאים ויכולתי להיכנס ולתפוס מיטה.

יום אחד נדרשתי להופיע במשרדי ה-נ.ק.וו.ד, לא ידעתי למה. בזמנים ההם- בזמן המלחמה, הייתי בטוח שזהו, משם כבר לא אחזור. הלכתי והפופיק שלי רעד. התייצבתי לפני קצין חוקר ששאל אותי כל מיני שאלות ואני עניתי ולבסוף הוא שואל, מי זה האיש שאתה גר איתו? אמרתי, חבר קצין, אינני מכיר אותו כמעט, אולי ראיתי אותו פעם-פעמיים כי רוב הזמן אני בבית מלון. בזה נגמר הסיפור ונשמתי לרווחה. כנראה עצרו את האיש משום מה.

לקראת חורף 1942-3 שוב גויסתי לגדוד העבודה. שוב רכבות של מאות יהודים פליטים, והפעם חזרה לצפון-מרכז רוסיה, לפלך סרטוב, ע"י הוולגה. כשיצאנו מלינינגרד מזג האוויר היה טוב, לא קר, אך כשהגענו לסרטוב הקור היה נוראי. הביאו אותנו לבניית סכר לנהר שעובר במקום. המגורים שלנו היו שוחות מתחת לאדמה. השלג כיסה הכל. מבחוץ לא ראית כלום, רק ארובה שהיתמר ממנה העשן מהשוחה התת-קרקעית.

לאורך השוחה, משני צדדיה היו דרגשי עץ. באמצע היה תנור ברזל. על הדרגשים האלו ישנו בלי כיסוי ובלי שמיכות. הקור היה עז והכינים אכלו אותנו חיים. בבוקר כשקמנו היינו מורידים את כל הבגדים ושמנו אותם על השלג ואז ראית איך הכינים בורחים לכל הצדדים. לבשת בחזרה את הבגדים ולמחרת בבוקר הסיפור חזר על עצמו... כשיצאנו לעבודות אי אפשר היה ללכת עם הפנים קדימה אלא עם הגב, כי הרוח החזקה בשילוב עם הקור סתמו לך את הנשימה. כל החורף עבדנו על הסכר. האוכל, יש לציין, לא היה רע. יום אחד כשהשלג התחיל להפשיר יצאנו לעבודה היכן שעבדנו במשך כל החורף. לתדהמתנו ראינו שהסכר שבנינו כל החורף התמוטט ולא עמד בהפשרת השלגים. כולם אמרו שאין לקנא במנהלי הפרויקט, הם בטח הלכו לסיביר...

לקראת אביב של שנת 1943 העבירו את גדוד העבודה מזרחה, למקום שנקרא מורבייקה. שם לראשונה פגשתי את אמכם- את רבקה- אשתי לעתיד. המגורים שלנו היו בקרונות על המסילה כי הקרונות הללו הוזזו לפי צרכי העבודות. באחד הקרונות חולק האוכל ולשם היינו מתייצבים לקבל את המרק. המשרד-הקרון בו עבדה אמא היה סמוך לקרון האוכל. את האוכל קיבלנו על פי תלושים שחולקו לנו. באחד הפעמים כשבאתי לקבל את התלוש למרק, אמא הגניבה לי תלוש נוסף. כנראה מצאתי חן בעיניה... העבודה שלנו היתה סלילת מסילה חדשה באזור. העבודה היתה די קשה, לסחוב את האדנים ואת המסילות ואני לא הייתי כל כך גיבור...

יום אחד כשהייתי בקרון אחרי יום עבודה הרגשתי רע וכאבים חזקים תקפו אותי. חבר שהיה לידי בקרון הזעיק עזרה. במקום לא היה רופא אלא מה שנקרא "פלצ'ר", עוזר רופא, כמו פרמדיק. לקחו אותי לקרון של העזרה, השכיבו אותי על מיטה, כנראה שקבלתי זריקה ונרדמתי. קמתי בבוקר והרגשתי טוב. בדרך לקרון שלי פגשה אותי אמא ואמרה לי, ישנת במיטה שלי ובגללך ישנתי במקום אחר. וכך התקשרה (התחזקה) הידידות שלנו.

בגמר העבודות במורבייקה העבירו אותנו מזרחה, למקום שנקרא קמישלו. חלק של העובדים בתוכם רבקה נסעו עוד יותר מזרחה, לעיר טיומן. בעיר קמישלו התמזל מזלי שוב ונהייתי הספר של המנהלים. היה לי טוב ומעודד. קצינים של ה-נ.ק.וו.ד בעיר בקשו ממני לבוא אליהם ואני הייתי מספר אותם. אני הייתי מרוצה וגם הם. מפעם לפעם נסעתי לטיומן, למקום בו אמא עבדה. היה לה שם משרד והיא ניהלה את עניין כלכלתם של העובדים. אחרי כמה חודשי של שהייה במקום, כל קבוצת העובדים הועברה צפונה, לעיר שנקראת ניז'ני-טגיל והעבודות התבצעו כמה קילומטר משם, בעיירה סמיצ'קה.

ושבו חוזר הסיפור, כשקמתי בבוקר לעבודה נכנס בחור אחד. הוא ידע שבאו חדשים לעבודה. התחיל לדבר ולשאול, מי אתה, מה אתה? כששמע שאני יודע לספר הוא תפס אותי ביד ואמר, בוא איתי. הלכתי אחריו למספרה שהייתה ממוקמת ע"י המשרדים, השאיר אותי שם והלך ישר להנהלה לסדר את העניין. וכך היה, קבלתי כרטיסי אוכל כמו למנהלים. אכלנו בשולחנות נפרדים מהפועלים הרגילים והיה לי טוב.

לא עברו חודשים רבים והבחור שהביא אותי, שהיה ספר בעצמו, נעלם. נשארתי לעבוד לבד והחיים התנהלו כסדרם. אחרי חצי שנה בערך נדרשתי לבוא לעיר הגדולה סברדלובסק, שם נמצאה ההנהלה הראשית של מסילות הברזל. למנהלים הגדולים היו חיים טובים, מסביבם ארגנו כל מיני הטבות והנאות ואחת מהן היו בעלי מלאכה שונים שסיפקו להם את כל הטוב: כגון ספר, חיט, סנדלר וקנטינות שרק הם יכלו לנצל. בבואי לסברדלובסק הופנית למספרה שהיתה ממוקמת בבניין מגורים של המנהלים. באותו בניין היתה הקנטינה- חדר בו עבדו החייטים, חדר בו עבדו הסנדלרים. העיקרון היה לשרת אותם ולהטיב איתם וזה היה בזמן של המלחמה הקשה בעולם...

וכך גם מזלי התמזל, הייתי חופשי ללכת ולעשות הכל. ביקרתי הרבה פעמים באופרות, אופרטות וכל מיני הופעות בעיר. היו לי הרבה חברים וחברות והגננו חגים ביחד. שתינו הרבה ודקה אפילו בזמן שהיה קשה להשיג זאת. התלבשתי יפה, החייטים תפרו לי בגדים, הסנדלרים נעליים ומגפיים. עם אמא התכתבתי כל הזמן. ביקרתי אותה כמה פעמים בטיומן. לא היה לנו קשר אינטימי רק דיבורים והתכתבות. כשלא היו פציינטים במספרה הייתי נכנס לחדר של החייטים, עבדו שם חמישה איש, כולם פליטים מפולין. אחד מהם היה גוי-שגן מרומניה, הוא דיבר יידיש כמו כל אחד מאיתנו. בזמן מסוים נעלמו שני חייטים, נודע לנו כי נאסרו. יום אחד אני מקבל טלפון להתייצב במשרד נ.ק.ו.ד. פעם כבר התייצבתי בהיותי בלנינבד. נכנסתי לחדר בו ישב חוקר-קצין. אחרי שעיין בפרטים שלי שאל אותי האם שמעתי על בחור-חייט שנקב בשמו. כשהחייטים עובדים הם שרים, והשיר ששרו היה "איך וויל צוריק ההיים" (בעברית: "אני רוצה הביתה"). וזה נחשב אז כאנטי-סובייטי, זה מצביע על כך שאינך מרוצה. אמרתי לחוקר שאינני יכול לזכור כל דבר שאומרים ואין לי מושג. הוא הביט ישר בעיני, לראות איך מגיב ואמר לי שהוא יוכיח לי ששמעתי. אמרתי: בסדר, אם יש לך עד אז בשביל מה אתה צריך אותי? הוא יצא מהחדר, חזר ואמר, אתה יכול ללכת. נשמתי לרווחה ויצאתי. הבניין של הנהלת מסילות הברזל היה ענקי, שש קומות גובה, באורך של יותר ממאה מטר. במרתפים שכנו משרדי ה-נ.ק.ו.ד. כשהייתי בדרך החוצה ראיתי פתאום מהצד השני של הבניין חומק הבחור הגוי שעובד איתנו, זה שדיבר יידיש כמונו. אז הבנתי שהוא המלשין והחוקר לא רצה להסגיר אותו בכדי שיוכל להמשיך ולהיות שם.

בהמשך שהותי בסברדלובסק נודע לי שאחי אהר'ה חי ונמצא בקזכסטן. פניתי להנהלה ואישרו לי לנסוע ולבקר אותו. אהר'ה גר היה במקום שנקרא מויון-קום, חור נידח בעולם, אינני מבין איך בכלל הגיע לשם, זה היה מקום מושב למתנגדי המשטר, צ'צ'נים שגורשו בזמן המלחמה, משפחות של צבא הצאר וכאלו אחרים. ירדתי מהרכבת בעיירה קטנה לפני מויון-קום. ראיתי את אחי ולא הכרתי אותו... הוא היה לבוש במקטורן של צבא גרמניה עם כובע מוזר. כנראה אחרי שהשתחרר מהקולאג מצא את הבגדים הללו. משם הלכנו למצוא איזו תחבורה להגיע למקום מגוריו. באזור הזה עיקר החקלאות היה גידול סלק לבן לסוכר. עלינו על משאית שהובילה סלק ואחרי שעה וחצי של נסיעה הגענו למקום. הוא גר בבית בלי רצפה (רצפת טיט), בחדר אחד עם אשה ואמא שלה שהיו ממגורשי צבא הצאר. שתיהן היו מורות ואהר'ה היה מורה למוסיקה.

הייתי במקום חודשיים לחזרתי לסברדלובסק. בינתיים המלחמה נגמרה וידעתי שאין לאן לחזור. אמא עם משפחתה חזרו לסקלט אחרי ששחררו את העיר שלהם, וכמובן לא נשארו שם הרבה זמן והמשיכו הלאה לפולין והשתכנו בעיר גליביץ.

כשיצאתי את ברית המועצות חשבתי לעבור דרך קובל, אבל לדאבון לבי הרכבת שהובילה אותנו לפולין נסעה במסלול אחר, דרך העיר בריסק. על כך עד היום הזה אני מצטער מאוד-מאוד.

ידעתי שאמא נמצאת בגליביץ ובאתי לשם. בבית היתה האמא שלה פייגה ובנה סנדר (אח של רבקה). אמא (רבקה) ואחותה גולדה (נשואה עם בן ובת שנולדו בזמן המלחמה) היו במקום אחר. אחרי כמה ימים הם באו לגליביץ. הפגישה עם אמא לא היתה כל כך חמה. בני המשפחה לא חשבו להמשיך ולעזוב את פולין ואני אמרתי להם שמטרתי היא ארץ ישראל ולא אשאר בפולין. אמא קבלה את זה בשוויון נפש (ראיתי שמהקמח הזה לא יהיה לחם).

פגשתי חברים מהתנועה ובאותו ערב עזבתי את המקום ובלילה יצאנו עם חברי קבוצת "דרור" וגנבנו את הגבול לצ'כיה. היינו מאות אנשים במשאיות, כולם צעירים שארץ ישראל היתה מטרתם. מצ'כיה עברנו לאוסטריה. הקיבוץ שלנו התנחל באזור כיבוש אנגלי בעיירה סנט-מריין. היה לנו מדריך בקיבוץ בשם עזרא. הוא היה פליט מליטא, היום הוא בקיבוץ מנרה. אחרי כמה זמן עזרא נסע לאיזה מקום ואני קיבלתי את ניהול הקבוצה.

בהיותי שם כתבתי מכתב לאמא, לגליביץ. מכיוון שלא נפרדתי, הסברתי לה למה עזבתי.

כעבור כמה שבועות קבלתי מכתב תשובה מאמא בו ביקשה סליחה שלא רצתה לנסוע איתי ושהיא בוכה בלילות ומתפללת לשוב ולהיפגש. גולדה הבטיחה לצאת את פולין עם משפחתה ואחותה וברגע שיגיעו למקום יודיעו לי. כעבור זמן קבלתי מכתב שהמשפחה נמצאת באוסטריה באזור האמריקאי, במחנה אבנזר. בזמן ההוא אי אפשר היה לעבור מאזור לאזור ללא אישור. אחי אהרק'ה הגיע גם הוא לאוסטריה לאזור האמריקאי- לקיבוץ של בית"ר בעיר בדגסטיין.

ברכבות המשא של אותם זמנים היו תאים משני צדי הקרון, מחילות ארוכות עם פתח באורך של מטר ומשהו, שנועדו כנראה לכלי עבודה. בדרך כלל התאים היו ריקים, לשם השתחלתי ועברתי את הגבול לאזור האמריקאי. נסעתי לקיבוץ של אהרק'ה בבדגסטיין וביקשתי ממנו שהוא יסע למקום מגוריה של אמא וייקח אותה לקיבוץ שלו במידה והיא מוכנה עד שאעבור גם אני לאזור האמריקאי. וכך היה- אמא חיכתה לי בקיבוץ של אהרק'ה עד שהקיבוץ שלנו עבר לשטח האמריקאי לעיר ווגשייד. זה היה בקיץ 1940.

שוב אחרי כמה חודשים במקום עברנו לעיר בשם זייפלד, מקום קיט וגלישה מפורסם באוסטריה. כמובן אנחנו לא גלשנו... חיינו בקבוצה שבעצם המטרה שלה הייתה להגיע לארץ ולחיות בקיבוץ. גם אהרק'ה עם הקיבוץ שלו הגיעו לזייפלד. העברות ממקום למקום היה בשלבים, על מנת להתקרב יותר ויותר לאיטליה, משם הדרך לארץ היתה קרובה. משם האוניות הפליגו לארץ.

אחרי שהייה ארוכה, בסוף דצמבר 1946, ליל סילבסטר, עברנו את הגבול מאוסטריה לאיטליה. זה היה ליל חושך קר, הלכנו בשלג עמוק. הלכנו בשורה עורפית בשקט מוחלט, זוחלים לפעמים על ארבע, שלא יתפסו אותנו. ההליכה היתה כל הלילה. בשעה 5 לפנות בוקר הגענו מעבר לגבול, אל שטח איטליה.

כעבור כמה שעות הגיעו משאיות והסיעו אותנו למילאנו ואחר כך לעיר מדנה. לא רחוק משם הייתה עיירה קטנה בשם נונטולה עם שטחים גדולים, עיירה כמעט לא מאוכלסת. גרנו בוילה ענקית, היינו כ- 60 איש. לוילה אגב קראו וילה אמה.

במקום הזה היינו ארבעה חודשים. בפסח 1947 עזבנו לעיר גנואה ומשם הפלגנו בחשאי לארץ. זה היה בלילה, הספינה עגנה רחוק משפת המים. בסירות קטנות של כ- 10 איש העלו אותנו לספינה. חבל עבה נמתח מהספינה לחוף ובעזרת החזקת החבל בידיים יכולנו לגשש את הדרך ולהגיע בחושך אל הספינה. בצורה כזו העלו במשך הלילה כ- 700 איש.

קשה לתאר את ההרגשה. היינו מאושרים כי ידענו שבסופו של דבר נגיע לארץ. הצפיפות בתוך הספינה היתה נוראה. אסור היה לנו להיות על הסיפון, אלא למטה בתוך "הגיגית". הדרגשים שהקימו בתוך הספינה היו בשלוש קומות, היה מאוד צפוף. אחד הקיא על השני והחום היה חום אימים. רק כשהיינו באמצע הים ולא נראה באופק שום דבר, הרשו לנו לעלות למעלה ולנשום אוויר צח. כך זה נמשך 17 ימים. בוקר אחד כשהיינו כבר קרובים לארץ הופיעו מטוסים מעלינו. זה היה סימן רע, ידענו שגילו אותנו. לא לקח הרבה זמן והופיעו 2 ספינות מלחמה בריטיות והודיעו ברמקולים שהם יודעים שאנחנו מעפילים ושאונו עוברים על החוק. ציוו שלא נתנגד ונשוט לכיוון חיפה. אנשי ההגנה שהיו בספינה שלנו הודיעו להם שאין מעפילים על הספינה, אלא רק פחם מעבירים בספינה.

ברור שהבריטים לא קנו את זה והתחילו להשתלט על הספינה. אנחנו הרמנו אז את דגל ישראל ותלינו שלט על הספינה שנקראה "שאר-ישוב". התחולל קרב איתם. עלינו כולנו על הסיפון והתחלנו לזרוק עליהם כל מיני חפצים ולשפוך שתן שנאסף קודם לכן. היו פצועים, אך לבסוף זרקו עלינו רימוני עשן ובסולמות חבלים שזרקו על הספינה שלנו השתלטו על ההגה והובילו אותנו לנמל צבאי בחיפה. בהתנגדות מסוימת שלנו העבירו אותנו אל ספינות גירוש לקפריסין.

כשהגענו לקפריסין עשו לנו טיהור באבקה די.די.טי. המחנה אליו הגענו היה מחנה מספר 67. היינו הראשונים שהגיעו לאותו מחנה. כל אחד לקח לו חדר. מבנה הבית היה עגול, כולו מפה- 2 חדרים היו מלפנים ושני חדרים היו באמצע. אני ואמא לקחנו חדר אמצעי. לא היה בחדר דבר - רק מיטת ברזל ועליה מזרון קש. לא היה חשמל, לא שירותים, לא מים- כלום.

היו ביתנים מיוחדים למים. בתי שימוש היו פזורים בשטח. היה צריך להתארגן מחדש היות והיינו קבוצות-קבוצות, כל קיבוץ היה שייך לתנועה אחרת. אנו היינו שייכים ל"אחדות העבודה". חיינו התנהלו כהרגלם, היינו נפגשים עם החברים, הכרנו חדשים. היו חוגים שונים, תחרויות ספורט ומשחקי שח, ובתוך המחנה היתה הנהלה ומזכירות. היה גם דואר- חלוקה ומשלוח.

האנגלים לא התערבו בנעשה בתוך המחנה. יכולת לעשות מה שאתה רוצה. הם רק שמרו שלא נברח ודאגו לאספקת הצרכים שלנו. גם הג'וינט סיפק לנו מזון וצרכים מיוחדים. כל יום קיבלנו מנות מזון ובישלנו בעצמנו בחוץ, על מדורה קטנה. בשטח המחנה היתה גם קנטינה ולמי שהיה כסף יכול היה לקנות כל מיני דברים.

ב- 21 לחודש מאי 1947 התחתנתי עם אמא. החתונה היתה כדת וכדין. אמא אפילו הלכה למקווה, היא לא רצתה ללכת, אך הרב לא וויתר. בגדים לא היו לנו, גם שמלת כלה לא היתה, רק מטפחת על הראש קבלנו מהג'וינט לחתונה ולחם עגול ושתי טבעות נחושת. חבר הביא לנו חמישה תפוזים והרב הביא כוס לשבירה. האורחים היו החברים שמסביב.

ובכן אין הרבה מה לכתוב על החיים בקפריסין. יום עובר יום, ערב, לילה ועוד יום. וכך עברו שנתיים. אחרי שקמה המדינה והתחילו לעלות קבוצות-קבוצות לארץ. אנחנו נשארנו במחנה עד היום האחרון והשער של המחנה נסגר מאחורינו. בחודש מרץ 1949 הגענו לארץ, למחנה עולים בבנימינה. אמא היתה אז בהיריון והתנאים בבית העולים היו קשים. כולם שלשלו ולא ידעתי מה מצפה לנו. לא רציתי שאמא תלד בבית עולים.

נסעתי לתל-אביב ופגשתי את פנחס קופלברג, חבר מקובל. הוא בהמשך עזר לי מאוד, אך בזמן הנתון לא ראיתי מוצא. בשוטטי ביפו פגשתי חבר מקפריסין, שמעון צרקו שמו, הוא הגיע לפני ארצה והתיישב בעג'מי. האזור הזה היה סגור ומסוגר ע"י החיילים וצריך היה רישיון לעבור. שמעון הביא אותי לעג'מי ושם היה חדר פנוי. עזבנו את בית העולים והתיישבנו בעג'מי. התנאים שלנו היו קשים. לא היתה מיטה, לא ארון- כלום. אחרי זמן מה קבלנו ציוד מהסוכנות. מיטות ברזל ומזרונים קש. לא אפרט על הקשיים, עם הזמן הכל נשכח. העיקר שהגענו לכאן ונולדו לנו ילדים נהדרים. על דבר אחד אני בוכה ועל זה אתם יודעים...

את יום העבודה הראשון בארץ אזכור תמיד. זה היה מחנה צבאי בגבעתיים (היום מול המשטרה) אחרי רישום וקבלה נשלחתי עם עוד עולים כמוני לעבודה מסוימת בתל-ליטווינסקי (היום תל השומר). במחסן סגור היו מאוכסנים שקים עם חומר שנקרא ט.נ.ט ועלינו היה להוציאם מהמקום ולהעמיס על משאית. בגמר העבודה כשחזרתי הביתה אמא נבהלה: הייתי צהוב מכף רגל ועד ראש. הפנים, העיניים, והרגשתי רע מאוד.

אף אחד אז לא התלונן, כולנו היינו עולים חדשים ודאגנו לפרנסה. בכל אופן, אם היו נותנים לנו לפחות מסכות פשוטות, אפילו מבד, היה אולי הסבל נמנע מאיתנו. חודש ימים לקח עד שהגוף חזר להיות נורמאלי. למחרת הועברנו למחנה צבאי אחר שנקרא "גליה", ברחוב אבא הלל ברמת גן, על יד גבעת נפוליון. זה היה בסיס תחמושת. היינו בוחנים את התחמושת- כדורים, רימונים- אם הם עדיין תקינים. ושם למטה בוואדי ירינו בכל מיני נשקים וקבענו מה טוב ומה פסול. את הכלים הפסולים העמסנו על משאית ונסענו לנמל יפו. העברנו את החומר לספינות ובאמצע הים זרקנו את הארגזים לתוך המים.

אני הייתי פעיל במפלגת מפ"ם ונבחרתי לוועד העובדים. בזמן ההוא מפ"ם היתה מאוסה ע"י מפא"י. אחרי חצי שנה פוטרתי. נאמר לי שההוראה באה מש"י, כלומר מהשב"כ. נחשבתי למתסיס שמאלני.

העבודה השנייה שלי היתה בבניין. עבדתי ב"סולל בונה" בתור טפסן- למדתי במהירות את המקצוע. שכר יום עבודה היה אז 2.40 ל"י. אמא לא עבדה, היה לה קשה עם שני ילדים. זו היתה תקופה של צנע, כל דבר היה בהקצבה- לעמוד בתורים ולפעמים גם המצרכים אזלו.

בחצר איפה שגרנו בניתי לול והשגתי תרנגולות והן נתנו לנו בצים למחייתנו.

היה לי חבר מקובל פני קופלברג שמו. הוא עבד באגף משרד רכוש נטוש והשיג לי חנות בעג'מי ברחוב 60. עזבתי את העבודה בבניין והתחלתי לטפל בחנות. רציתי לפתוח מספרה, אבל בדיוק ממול כבר היתה קיימת מספרה. בסוף בא לי הרעיון לפתוח חנות צבעים. בקושי אספנו קצת כסף וקנינו סחורה. אני לא בנוי למסחר, אינני יודע שום טריקים, לא יודע לרמות אנשים. קניתי סחורה בכך וכך לירות, הוספתי כמה אחוזים ומכרתי. וכך לאט-לאט התרוקנה הסחורה והייתי בצרה. ואז פתחתי מכבסה והיה יותר טוב כי לא השקעתי כסף. עבדתי, סחבתי- התקיימנו איך שהוא. חילק'ה ומאירק'ה (הבנים) הלכו לגן, ואני הסעתי אותם הלוך וחזור באופניים ישנות עם מקום מושב קדמי שקניתי. זאת היתה הלימוזינה שלנו.

בשנת 1954 אמא התחילה לעבוד ב"הארגז". לאט-לאט התחילו השכנים לעזוב את עג'מי למקום מגורים אחר. באותו זמן בערך התחילה ההרשמה לשיכון העממי. היה נדרש אז לשלם כתשלום ראשון 100 לירות. לא היה לנו הכסף וברור שלא נרשמנו. אחרי זמן היה לי האפשרות אבל ההרשמה הסתיימה.

בכל זאת החלטתי לפנות למשרד השיכון. כתבתי מכתב לגולדה מאיר שהיתה אז שרת העבודה. נימקתי את בקשתי, הסברתי בקצרה את קורות חיי. לא עבר זמן וקבלתי אישור להצטרף לתוכנית שכון עממי. אך היה קושי גדול לנו להגשים, כי היה צריך להכניס כתשלום ראשון 300 לירות והכסף זה לא היה לנו.

למחרת בבוקר אמא הלכה לעבודה וכנראה נראתה עצובה. עבר אחד המנהלים, בן-פורת שמו, ושאל את אמא מה קרה? אמא סיפרה והוא אמר: אל תדאגי ויצא מהחדר. הביא לה צ'ק על סכום של 300 ל"י, כהלוואה להחזרה בלי ריבית: מתי שרק תוכל. וכך למחרת שילמנו וחיכינו להגרלה. לקחנו את הילדים ונסענו לראות את המקום. הבתים היו עוד בבנייה, היינו המאושרים באדם.

בחודש נובמבר 1955 נכנסנו לדירה החדשה שלנו ברמת הטייסים. כמובן מכרנו את הבית ביפו וקבלנו 900 לירות. את החנות מכרנו וקבלנו 1100 ל"י. סך הכל עלות הבית היתה 4500 לירות- את היתרה היינו משלמים בתשלומים חודשיים, ללא ריבית וללא הצמדה.

אחרי חודש אבטלה התחלתי לעבוד ב"מלבן". חילק'ה היה בכיתה א' ומאירק'ה הלך לגן.

בשנת 1958 קיבלנו ניירות לוויזה על מנת להגר לארצות הברית. גולדה, אחותה של אמא, דאגה לזה ולחצה עלינו שניסע. מהשגרירות האמריקאית הקציבו לנו זמן של 60 יום. התלבטנו הרבה. לי לא היה חשק לעזוב ולאמא היה הרצון להיות עם אחותה. עשינו חשבון: יש לנו בית חדש, אני ואמא עובדים, הילדים לומדים בבית ספר, התאלמנו במקום. קשה הכל להרוס ולהתחיל מחדש. אמרנו אז לעצמנו: יש לנו אפילו מקרר חשמלי, ומה עוד צריך?

לי בזיכרון נקלט דבר נוסף שמאוד השפיע עלי: זה היה עוד בהיותנו באוסטריה בעיר זייפלד. ערב אחד יצאנו כל חברי הקיבוץ לראות סרט בקולנוע. כשיצאנו בדרך חזרה לקיבוץ התנפלו עלינו חיילים אמריקאים. רדפו אחרינו כל הדרך בצעקות אנטישמיות- ג'ו-ג'ו (יהודי-יהודי) ואני ואמא רצנו ככל יכולתנו עד שהגענו לקיבוץ. אמרתי לעצמי: לשם אני אסע? בשביל זה עברתי קשיים וסבל? אני כבר כאן ואני נשאר.

כמובן יש גם מחשבות מטרידות אילו ואילו ועוד אילו...

אך אין על זה מענה.

עם זה אני רוצה לסיים, אך אציין אירוע משמח שלנו: טלי נולדה ביום 21.3.61.

אנו ממשיכים בחיים, על יתר הדברים אתם יודעים כמוני ואינני יכול וקשה לי לכתוב יותר. אני שמח ומאושר שאתם איתנו והבאתם לעולם נכדים ונינים- דור המשך אחרינו.

רעננה, אוגוסט 2010

השלמה: פייגה, אמה של רבקה אשת נחמיה, נשארה בפולין ביחד עם בנה סנדר. היה לרבקה עוד אח, מיקי, שלא היה איתם בגליביץ ועוד אח נוסף שניצל. פייגה הגיעה ארצה בשנות ה-50. עזר לה לעלות **צבי נצר (מלניצר)** הקובלאי. פייגה שהתה בארץ כשנה והיגרה לארה"ב. כל משפחתה של רבקה הגיעה בסופו של דבר לארה"ב.

תמלול מכתב היד: צבי רז